

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 23 Volume: 5 Issue: 23

Güz 2012 Fall 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

II. ŞAPUR'UN 359 YILINDAKİ AMİDA KENTİ KUŞATMASINDA ROMA VE PARTH ORDULARININ KULLANDIKLARI SİLAHLAR

IN 359 SAPOR II SIEGE OF THE CITY OF AMIDA, ROMAN AND PARTHIAN ARMIES USED WEAPONS

Ercüment YILDIRIM*

Öz

Antik Çağ savaşlarının büyük çoğunluğu kuşatmalardır. İlk şehir devletlerinin kuruluşundan beri surlar en önemli savunma aracı olmuştur. Tarihsel süreç içinde surların içindeki insanlar kendilerini savunmak için yeni yöntemler geliştirmiştir. Saldıranlar ise surları aşmak için daha etkili kuşatma makineleri icat etmişlerdir. İlk örnekleri Mezopotamya medeniyetlerinde başlayan savaş teknolojilerinin gelişimi, Roma ve Sasani İmparatorlukları çağına ulaştığında oldukça ilerlemişti. Bu çalışmada 359 yılında Amida kentini kuşatan Sasaniler ve şehri savunan Romalıların kullandıkları savunma ve saldırı araçları hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Roma, Sasani, Ballista, II. Şapur, Onager, Amida, Scorio.

Abstract

The majority of ancient wars is siege. From establish of the first city-states defense has been the most important fortifications. In the historical process, people who in the walls have developed new methods to defend themselves. Attackers invented siege machines more effectively is to overcome the fortifications. The first examples of the civilizations of Mesopotamia which began to be quite advanced in development of war technologies reached the age of the Roman and Sassanid Empires. In this study, the city of Amida in 359, the Persians and the Romans are used in defending the city that surrounds it, and be given information about tools to attack the defense.

Keywords: Roman, Sassanid, Ballista, II. Sapor, Onager, Amida, Scorio.

1. Giriş

Ergani ve Çayönü'nde yapılan kazılara göre Amida kentinin kurulduğu bölgenin tarihi M.Ö. X. Bin yıla kadar gitmektedir (Çambel, 1973: 362-377; Özdoğan, 1994: 91-97). M.Ö. III. Bin yılda bölgeye hâkim olan Hurri ve sonrasında Mitaniler, Ege Göçlerine kadar egemenliklerini devam ettirmişlerdir (Wachsmann, 1981: 187-220; Sandars, 1978: 22-86; Mieroop, 2004: 158; Akurgal, 1998: 108). Ege Göçlerinden sonra meydana gelen otorite boşluğu nedeniyle başlayan Üçüncü Arami Göçleri sırasında Amida¹ ve çevresine Bit Zamani kabilesi yerleşmiştir (Lipinski,

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı.

¹ Kentin adı ilk olarak Asur İmparatoru Adad-Nirari'ye (M.Ö. 1316-1281) ait bir kılıç kabzasında "Amidi" veya "Amedi" olarak geçmekteydi. Şehir Roma ve Bizans dönemleri kaynaklarında Amida olarak isimlendirilmiştir.

2000: 45; Dinçol, 2000: 105; Astour, 1967: 13; Hawkins, 1995: 87-101). M.Ö. 69 yılında başlayan Roma hâkimiyeti, Marcus Licinius Crassus'un, II. Orodes'in generali Suren'e yenilmesiyle yaklaşık 25 yıl kesintiye uğramıştır (Plut. *Cras.* XVII. 1-2; Boak, 1965: 172-175; Ussher, 2003: 619-622; Hitti, 2004: 282-283; Sykes, 2004: 28-30; Sampson, 2008: 97-99; Redgate, 1998: 86). M.S. I ve II. yüzyıl boyunca Fırat Nehri, Parth ve Roma İmparatorlukları arasında geleneksel sınır halini almıştır. Amida kenti ise iki imparatorluk arasında yaşanan çatışmalarda Roma'nın ileri karakolu olmuş ve M.S. 161 ve 208 yıllarında Parthlar tarafından iki defa ele geçirilmişse de tekrar Roma hâkimiyetine alınmıştır (Michael, 2007: 127-128; Lepper, 1948: 115).

Yüzyıllar boyunca devam eden Roma - Parth mücadelesi, Parth Hanedanlığı'nın yerini alan Sasani Hanedanlığı'nın güçlü imparatoru I. Şapur döneminde askeri ve siyasal açıdan yeni bir ivme kazanmıştır (Butcher, 2003: 53-55; Burgan, 2010: 67-68). I. Şapur, Nisibis ve Carrhae'yi ele geçirdikten sonra ilerleyerek Mezopotamya ve Suriye'nin büyük kısmını ele geçirmiş, fakat 243 yılında Roma İmparatoru III. Gordianus, kaybedilen toprakları geri almıştır (Sykes, 2004: 214-217; Brosius, 2006: 144; Southern, 2007: 46; Millar, 1993: 152; Bunson, 2002: 246; Edwell, 2007: 168-177; Gregory, 2010: 26-27). Fakat Roma İmparatorluğu'nun içine bulunduğu siyasi karmaşadan yararlanan I. Şapur, Armenia'yı tekrar ele geçirdikten sonra stratejik ve dini önemi bulunan Antioch şehrini de ele geçirerek yağmalatmıştır (Chahin, 2001: 205-206; Sykes, 2004: 339-412; Southern, 2008: 46-47). İmparatorluğun doğusundaki karmaşaya son vermek isteyen İmparator Valerianus, Edessa (Urfa) yakınlarında yapılan savaşta yenilince, I. Şapur Kappadokia'ya kadar ilerledi (Millar, 1993: 164-165; Ball, 2000: 115-120; Greatrex, 2002: 115-116; Hitti, 2004: 392; Burgan, 2010: 67). Karşılıklı savaşlar dizisine Nisibis Barışı'nın kabul edilmesiyle ara verildi (Williams, 1985: 78-86; Gibbon, 1906: 401-402; Bunson, 2002: 381; Dodgeon, 2002: 128-133).

Roma İmparatorluğu ve Sasaniler arasında devam eden 49 yıllık barış dönemi II. Şapur'un Roma İmparatoru Constantinus'a yazdığı mektupta, Makedonya sınırına kadar olan Roma toprakların kendi atalarının mirası olduğunu, iddia edince sona ermiştir (Brosius, 2006: 149-150; Farrokh, 2007: 198-199). İmparator Constantinus (II. Konstantin), askeri açıdan daha etkin olmaları ve II. Şapur'un kardeşi Hürmüz'ün Roma'ya sığınmasından dolayı bu tehdidi çok ciddiye almamıştır (Southern, 2001: 245; Butcher, 2003: 63). 336 yılında Mezopotamya'yı işgal için ilerleyen II. Şapur'un karşısındaki en önemli engel II. Constantius tarafından yeniden inşa ettirilen güçlü surlarıyla aşılması zor Amida kenti olmuştur. Amida hem stratejik konumundan hem de şehirde ikamet ettirilmiş olan beşinci lejyonun varlığından dolayı bölge hâkimiyeti için vazgeçilmez öneme sahip olmuştur (Amm. Marc. XIX.8.1-12; Amm. Marc. XX. 2.1-6; Daryaee, 2009: 17).

II. Şapur'un Amida'yı kuşattığı yetmiş üç gün boyunca şehirde bulunan Ammianus Marcellinus, pek çok ayrıntı vererek iki ordunun verdiği amansız mücadeleyi anlatmıştır. Ammianus Marcellinus, şehir hakkında kısa bir özet verdikten sonra (Amm. Marc. XVIII.9.1-4) II. Şapur'un gelişi ve kuşatmaya başlamasını (Amm. Marc. XIX.1.1-3), beraberinde getirdiği müttefik askerleri (Amm. Marc. XIX.1.4-12), kuşatma esnasında şehirde başlayan salgın hastalığın halka verdiği zararı (Amm. Marc. XIX.4.1-8), düşmanın bir taraftan dehlizler açarken diğer taraftan ahşap kuşatma kuleleriyle ilerlediğini (Amm. Marc. XIX.5.1-8), şehirde bulunan Galyalı lejyonların düşmana saldırısını (Amm. Marc. XIX.6.1-13), Sasaniler'in sonu gelmez hücumlarını ve şehrin düşmanın eline geçmesi ile kendisinin şehri terk edip kaçışını (Amm. Marc. XIX.8.1-12) anlatmıştır. Ammianus Marcellinus, ayrıca iki ordunun kullandığı silahlarla kuşatma ve savunma makinelerinden de bahsetmiştir (Amm. Marc. XIX.7.1-8).

Antik Çağ'ın iki süper gücü olan Roma ve Sasani İmparatorlukları zamanın en gelişmiş silah teknolojisine sahiplerdi. Günümüzde olduğu gibi Antik dönemde kullanılan silahlar da savunma ve saldırı tarzına göre değişiklik gösterdiğinden ve Amida kuşatmasında Romalılar savunma stratejisinde, Sasaniler ise saldırı konumunda bulduklarından her iki taraf da buna uygun silahlarla donanmıştı (Campbell, 2006: 57-58; Mackay, 2004: 268). Sasaniler, Kuzey Mezopotamya'yı kontrol altında tutabilmek için Roma'nın en güçlü kale-şehirlerden biri olan Amida'nın surlarını aşmak zorunda olduklarından en güçlü kuşatma silahlarını beraberlerinde

getirmişlerdi. Romalılar da beklenen Sasani saldırısını engellemek için şehir surları üzerine çeşitli savunma makineleri yerleştirmişlerdi (Amm. Marc. XIX.2.1–16). Savaşlar ve kuşatmalar her zaman silah teknolojilerine ya da asker sayısına göre değil de taktik, doğru yer ve zaman dengesini tutturmak ve nadiren de olsa şans faktörüne göre şekillenmiştir. Fakat Amida kuşatmasında Sasanilere zaferi getiren unsur kararlılık olmuştur. Yetmiş üç gün boyunca verilen kayıplara rağmen ardı arkası kesilmeyen saldırıların sonucunda şehrin surlarını aşmayı başarmışlardır (Farrokh, 2007: 226–227; Kaşgarlı, 1984: 74–77).

2. Sur – Savunma Duvarları

İnsanların yerleşik yaşama geçmesinden sonra Mezopotamya'da kurulan Ur, Uruk, Lagas ve Eridu gibi ilk kent devletlerinden itibaren surlar inşa edilmiştir (Nissen, 1972: 37–94; Mieroop, 1999: 23–42). Ateşli silahların etkin olarak kullanılıp surların önemini kaybettiği M.S. 16 ve 17. yüzyıla kadar surlar, şehirde yaşayanların güvenliğinin sağlanması, giriş çıkışların kontrol edilmesi ve ani düşman saldırılarının savuşturulması gibi amaçlarla kullanılmıştır. Tarih boyunca surlar sadece şehirlerin değil ülkelerin korunması için de inşa ettirilmiştir. Bunun en bilinen en eski örnekleri ise Çin Seddi ve Hadrian Duvarı'dır (Fields, 2009: 9–35; Breeze, 1976: 309–331).

Kuzey Mezopotamya'yı Anadolu'ya bağlayan ticari yol güzergâhları üzerine kurulmuş ve yüzyıllar boyunca stratejik önemini korumuş olan Amida kentinin surlarının ilk defa Hurriler tarafından yapıldığı bilinmektedir (Grousset, 1947: 41; Parla, 2005: 59; Honigmann, 1935: 2). Surları günümüzdeki heybetli haline ise Roma İmparatoru Constantinus getirmiştir (Harita 1). Constantinus, şehri iç ve dış kale olmak üzere iki sıra sur ile kuşatmıştır (Burgess, 1999: 275; Millar, 1993: 209; Whitby, 2009: 37). Surlar arasına inşa edilen çok sayıda burç hem savunmada büyük kolaylık sağlamış hem de dayanıklılığını artırmıştır (Resim 1). Surların savunma gücünü artırmak için şehir duvarlarının hemen dışına hendeklerin açıldığını Ammianus Marcellinus'dan öğrenmekteyiz (Amm. Marc. XIX.8.1–12). Ayrıca 359 yılında Amida'nın kuşatması esnasında kentte bulunan Ammianus Marcellinus, surlar ve kent hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

“Amida küçük bir şehir halindeyken, o zamanlar hala bir Caesar olan (II.)Constantinus,(II.Konstantinos) kenti komşularının saldırılarına karşı emniyetli bir yer haline getirmeye çalıştı. Kuvvetli duvarlar ve kulelerle Amida'yı kuşattı. Şimdi, şehir güney kenarından geçerek yükselen Dicle Nehri'nin anaforları tarafından yıkanmaktadır. Hemen aşağısında Mezopotamya'nın ovaları yer alır, kuzeyinde yer alan Toros zirvelerinin gölgeleri Armenia ile Dicle insanlarını birbirinden ayırır..... Amida, şehrin düzenli garnizonu olan beşinci lejyon tarafından korunur, bu lejyon düşmanın bölgede bulunan tüm güçlerinden daha büyüktür. Onların (Sasani) hızlı ilerleyişi karşısında altıncı lejyon da surların düzenlenmesi için gönderildi.”(Amm. Marc. XVIII.9.1–4)

“Şehir surlarının bir bölümünü oluşturan güney duvarının kenarından akan Dicle'ye bakan oldukça yüksek ve sarp kayaların üzerine kurulmuş bir kule vardı. Bu kule o kadar yüksekteydi ki buradan aşağıya, başınız dönmeden ve içiniz titremeden bakamazdınız. Bu kayalara gizlice ve büyük bir beceriyle yeraltından açılan kemerli kanallarla şehrin bulunduğu yere kadar nehrin suları getirilmişti. Bu karanlık pasajların dikliğine ve ulaşılmazlığına güvenildiğinden dolayı korumasız bırakılmıştı.”(Amm. Marc. XIX.5.1–8)

Antik dünyanın son büyük tarihçisi olarak bilinen Procopius, de Aedificiis "Binalar Üzerine" isimli eserinde İmparator Justinian'ın doğuda yaptırdığı imar faaliyetlerini anlatırken Amida kenti ve çevresindeki kale şehirler hakkında bilgi vermiştir.

“Kaleler, dağlar boyunca uzanmaktadır. Bu hattın ilk başında Amida yolu üzerinde yer alan Daras bulunmaktadır. Sonrasında Ciphos, Sauras, Margdis, Lournes, Idriphthon, Atachas, Siphrius, Rhipalthas, Banasymeon, Sinas, Rhasios, Dabanas ve tüm diğerleri antik zamanlardan beri buralarda bulunmaktadır. Daha öncesinde çitlerle² çevrilmiş olan bu kaleler yeniden yapılmış ve eski zamana göre daha güvenli ve güzel bir hale çevrilmiştir. Aslında düşmanları, Roma topraklarından uzakta tutmak için oluşturulmuş

² Procopius'un çit olarak ifade ettiği tahkimatlar bölgenin kuzeyindeki ormanlık alandan getirilmiş olabilecek olan tahta surlardır.

kudretli surlardır. .... Bu kalelere Basileon adı verilmekteydi. Ayrıca Amida şehri için inşa ettirilen bu kaleler çamur duvarlarıyla³ kaplıydı ve tamamen düşmanın merhametine terk edilmişti fakat İmparator Justinian bunları güvenliği sağlayacak şekilde düzenledi. .... İmparator Justinian bizim zamanımızda saldırganların ele geçiremeyeceği yerler inşa ettirdi. Bunun sonucu olarak, Mezopotamya Pers ulusu için ulaşılamaz oldu.”(Proc.de aedif. II.4.14-22)

“Amida kentinin hem duvarları hem de tahkimatları, çok önce inşa edilmişti. Onlar çok eski zamanlarda inşa edildiğinden dolayı yıkıntı gibi görünüyordu. Fakat surlar kısa bir sürede yerini yeni yapılara bırakmış ve böylece şehrin güvenliği tekrar sağlanmıştı.”(Proc.de aedif. II. 4.1-7)

Antik Çağ’ın en önemli savunma silahı olan surlar, savunmaların mevzi çizgisini yükselttiği gibi saldırganların da açık hedef olmasını sağlamıştır. Savunma taktiklerinin başında gelen surlar, özellikle Roma lejyonların konuşlandırıldıkları yerleşim yerlerini de kuşatmışlardır (Whittaker, 2004: 182; Gibbon, 1906: 283; Williams, 2000: 98-100). Procopius’un anlatımına göre imparatorlukta yaşayan halk sürekli sur içinde yaşamamakta ancak saldırı durumunda korunmak için bu tahkimatlı kalelere veya şehirlere sığınmaktaydı.

“İmparator Justinian bu durumu düzeltebilmek için dağların tepelerine pek çok kale inşa ettirdi. Böylece onlar en değerli eşyalarını oralarda depoladılar, düşman onların karşısına her ne zaman gelirse onlar korunmak için bu kalelere sığınıyorlardı. Bu kalelere Basileon adı verilmekteydi.”(Proc.de aedif. II.4.14-22)

Surların sağladığı üstünlüğe karşı saldırganların karşı koyabileceğin kısıtlı taktikler mevcuttu. Bu taktiklerden ilk aklı gelenler ise, ahşaptan yapılan kuşatma kuleleri, surların altında açılan dehlizler ile duvarların çökertilmesi, surların hemen karşısına yapılacak yapay tepeler, duvarların üzerine ulaşmayı sağlayacak hafif ve sağlam merdivenlerdir. Bu taktiklerin çoğu Amida kuşatmasından denenmiştir (Amm. Marc. XIX.5.1-8).

3. Mancınıklar

Mancınıklar, insan gücünün erişemediği mesafelere mızrak, taş, yanar halde ot yığınları, zift ve hatta ceset atmak için kullanılmıştır.⁴ Diodoros’a göre mancınığı batı dünyasında ilk kez Syracuse⁵ kralı Dionysios, Kartacalılar’a karşı yaptığı savaşta kullanmıştır (Diod. 14.42.1). İlk mancınıklar sadece ok fırlatabilme özelliğine sahipken, zamanla daha ağır olan mızrak ve taş atabilecek çeşitleri geliştirilmiştir. Bu durum askeri mühendislik biliminin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Marsden, 1969: 53-57; Campbell, 2003a: 3-7; Wilkins, 2003: 10-14). Yunan medeniyetinin geliştirmiş olduğu teknolojiden yararlanan Büyük İskender’in seferleri esnasında güçlü mancınıklar kullanıldığı bilinmektedir. Helenistik dönemde ise mancınık teknolojisi belirli bir seviyeye ulaşmıştı (Rihll, 2007: 135-139; Gurstelle, 2004: 47-77).

Roma mancınıkları ve kuşatma makinelerinin büyük çoğunluğu Helenistik teknolojiden adapte edilmiştir. Helenistik krallıklar döneminde çeşitlendirilen araçları temel alan Roma silah mühendisleri, daha uzağa giden ve daha ağır mızrak ve taşlar atabilen mancınıklar yapmışlardır. Bu mancınıklar hem savunma, hem de kuşatma ve saldırı amacına hizmet edecek şekilde de geliştirildiği gibi bazıları sabit bazıları ise hareketli hale getirilmiştir (Payne-Gallwey, 2007: 249-264; Landels, 1978: 108-110). Roma ile yüzyıllar süren savaşlar yapan Parthlar ve ardından Sasaniler de Romalılarinki ile aynı çalışma prensibine sahip mancınıklar ve kuşatma makineleri inşa etmişlerdir (Rawlinson, 2007: 184). Çalışma prensiplerine göre farklılıklar gösteren mancınıkların en etkin kullanılanları ballista, onager, scorpio’dur.

Ballista, ilk olarak Yunan şehir devletlerinde kullanılmıştır. Romalılar bu şehir devletlerini ele geçirmek için savaşırken bu silahı daha yakından tanıma imkanı bulmuştur (Feugère, 2002: 85-87; Chrissanthos, 2008: 145-148). Ballista, saldırı ve savunma durumuna

³ Kerpiç, tuğlalar ile inşa edilmiştir.

⁴ Özellikle salgın hastalıkların yaygın olduğu dönemlerde bu hastalıklardan ölenlerin cesetleri kale içlerine fırlatılmakta böylece şehirde hastalığın yayılması sağlanmaktaydı. Ayrıca düşmanın kalbine korku salmak için öldürülen düşman askerlerinin başları da kesilip fırlatılmıştır.

⁵ Günümüz Sicilya’sında bulunan Yunan kolonisi.

uyarlanabilmesi, savaş alanında etki kullanımı ve ateşli mızraklar fırlatabilmesi gibi özellikleri ile Romalıları oldukça etkilemiştir. Romalı silah ustaları "Ballista"'yı geliştirerek silahın atış menziline yükseltmiş ve isabet oranını artırmışlardır (Goldsworthy, 2003: 188-189; Tunis, 1999: 33-34; Whitehorn, 1946: 49-57). Ballista, M.Ö. I. yüzyıldan itibaren Roma lejyonlarının vazgeçilmez silahlarından biri olmuştur (Campbell, 2003a: 22-24; Gabriel, 2002: 241-243). İlk dönem Roma Ballistaları ahşaptan yapılmasına rağmen sağlamlığının artırılması için parçalarının etrafına demir plakalar çivilenmiştir. Ballista'nın ahşap kolları sıkı şekilde bükülmüş iplerin arasından geçmektedir (Resim 2-3). Kollar geriye doğru çekildikçe ipler yay gibi gerilmekte ve serbest bırakıldığında biriken tüm gücü kolları ileri doğru itmeye vermektedir. Ballistalar boyutlarına göre büyük oklar, mızraklar ve şekillendirilmiş taşlar atabilmektedir (Landels, 1978: 112-113; Feugère, 2002: 53-55; Ceccarelli, 2010: 125-130).

Romalılar, Ballistaları şehir savunmalarında surların üstlerine yerleştirerek yukarıda olmanın avantajını da kullanıp saldıranları püskürtmek amacıyla kullanmışlardır. Amida kuşatmasında da kullanılan bu yöntemi Ammianus Marcellinus şöyle anlatmıştır:

"Sabah savaşın başlayacağını sinyali olan kırmızı pelerin gösterilince okçular sadaklarındaki tüm okları boşaltmaya başladı. Az sonra bütün güçleriyle bu noktadan şehre daha hızlı ve öfkeli şekilde saldırdılar. Biz oldukça şaşırдық ve ilk aklımıza gelen duvarlara dayanmış olan merdivenlerin olup olmadığını ve mazgallı siperlerin tutulmasını istedik. Böylece aramızda iş bölümü yaptık, hafif ballistaların beşi hareket ettirilerek kuleye karşı yerleştirildi ve hızlıca atıldığında iki adamı bile delebilecek olan tahta mızrakları (düşman askerlerinin üzerine) yağdırdık." (Amm. Marc. XIX.5.1-8)

Ammianus Marcellinus, Sasanilerin kullandıkları Ballistaları hakkında da bilgi vermiştir. Benzer çalışma prensibine sahip olan bu silahlara üstünlük kazandırmak için kulelerin tepelerine yerleştirilmiştir.

"Düşman piyadeleri ok atım mesafesine kadar yaklaştıkları zaman surların üzerindeki ballistalar tarafından vuruldular ve atılan oklara karşı onların kalkanları başarılı olamayınca adamlarımızın cesareti bir kat daha arttı. Buna rağmen düşmanın demir kuleler üzerine inşa ettikleri ballistaları duvarlarımızın üzerindeki askerler için korkunç kıyıma neden oldu. Çünkü onların ballistalarının konumu bizimkilerden daha yüksekteydi." (Amm. Marc. XIX.7.1-8)

"Amida'nın surlarına saldırılar düzenlenirken bir diğer taraftan da bir kaçağın liderliğinde yeraltında dehlizler açılıyor ve düşman şehri kuşatmaya devam ediyordu. Kuleler inşa ederek, (saldırı mezasını) yükseltmeye başladılar, demir kulelerin üstlerine ballistaları yerleştirerek şehir savunucularını (surların üzerindeki siperlerinden sökmeyi amaçlıyorlardı)." (Amm. Marc. XIX.5.1-8)

Onager, Ballistata gibi bükülmüş iplerde depolanan gücün bir anda serbest bırakılması ile kullanılan bir mancınk türüdür. Ballista yay olarak kullanılan iplerde depolanan gücü kolları vasıtasıyla ileri yönlü bir harekete çevirirken, Onager geri tepme teknolojisi kullanmaktaydı. Bu durum isabet oranını kısıtlamasına rağmen atılan nesnenin şiddetini artırmıştır. Ayrıca ballistanın karmaşık yapısına rağmen Onager daha sade ve kullanışlı bir yapıya sahipti (Gurstelle, 2004: 127-128; Marsden, 1969: 253-255; Humphrey, 2003: 535-536; Rossi, 2009: 216-218). Ammianus Marcellinus eserinde Onager'ın nasıl çalıştığını anlatmıştır (Resim 4).

"Onager'in çerçevesi meşeden yapılmış iki kirişten meydana gelir ki bu tıpkı hörgüç gibi durur. Kirişlerin ortasında bulunan büyük bir boşlukta ise güçlü ipler gerilmiş ve bükülmüştür. Bükülen iplerin arasına oldukça uzun bir kol yerleştirilmiştir. Bu kolun ucunda bir iğne ve kese bulunmaktadır. Kolun (serbest bırakıldığında) çaptığı yere tampon vazifesi görmesi için içi saman dolu çuval sıkı sıkıya bağlanmıştır. Savaş esnasında yuvarlanmış toplar (sıklıkla kil topların içine konulmuş olan yanıcı ve patlayıcı maddeler yakılıp atılırdı) kesenin içine konur ve kol tarafından hızla fırlatılırdı. Sonra (Onager kurulunca) uzmanlaşmış bir asker iğneye çekiç ile vurarak kolun serbest kalmasını ve taşın hedefine doğru gitmesini sağlardı." (Amm. Marc. XXIII.4.4-8)

Roma, Parthlar ve Sasaniler arasında yüzyıllarca süren savaşların sonucunda kazanan taraf, ganimet olarak diğer tarafın sahip olduğu silahları ele geçirmekteydi. Bundan dolayı Roma ve Sasani silah ustaları birbirlerinin sahip olduğu her türlü silahı yakından tanımaktaydı. İki imparatorluğun sahip olduğu kuşatma makineleri ve mancınıklar dönemlerinin en güçlü ve teknolojik araçları sayılmaktaydı (Farrokh, 2007: 202–204; Southern, 1996: 156–157). Amida kuşatması esnasında Ammianus Marcellinus, Sasanilerin Onager ile aynı çalışma prensibine sahip silahlarla şehrin duvarlarına nasıl saldırdığını anlatır.

“Yeni günün ışığı gelince sayısız asker kalabalığı, borularla verilen sinyalle yeniden muharebeye çağırıldı. Gözle görülebilen tüm vadiler ve ovaları kaplayan askerler barbar ulusların ordularının yaptığı gibi, avcı kuşlara benzer şekilde saldırdı. Hemen sonra büyük bağırış ve çağırışlar içinde tüm askerler ilerledi; duvarlar makineler tarafından vuruldu.” (Amm. Marc. XIX.2.1–16)

Scorpio, seri bir şekilde mızrak fırlatabilen ve bir askerin rahatlıkla idare edebildiği bir silah olduğu için Roma lejyonerleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Scorpio, boyutunun küçüklüğünden dolayı sadece kuşatmalarda değil, savaş meydanlarında kendine yer bulmuştur. Ayrıca kuşatma kulelerinin tepesine ve surların üzerine de yerleştirilmiştir (Campbell, 2003a: 42–43; Hodge, 1958: 122–123). Scorpio da diğer mancınıklar gibi esneme prensibini kullanmıştır. Kollar geriye çekilirken sıkıca sarılmış ipler gerilmiş ve hareket mekanizması serbest bırakılınca da iplerde biriken enerji mızrağın ileri yönlü hareketine dönüşmüştür (Goldsworthy, 2003: 192; Payne-Gallwey, 2007: 279–299; Humphrey, 2003: 564). Marcus Vitruvius Pollio, de Architectura kitabında Scorpio’nun çalışma prensibini ve kullanımını ayrıntılarıyla açıklamıştır (Vitr. X. 10. 1-6).

Amida kuşatması esnasında Roma lejyonerleri Scorpioları etkin şekilde kullanmıştır. Surların üzerine yerleştirilen Scorpiolar, Sasanilere büyük kayıplar verdirmiştir. Hatta bu silahların hassas şekilde hedeflenmesinden dolayı Sasanilerin önde gelen kişileri bile öldürülmüştür. Ammianus Marcellinus eserinde, Scorpioların etkin olarak nasıl kullanıldığını anlatmıştır.

“Grumbates, ülkesinin geleneklerine uygun olarak kana bulanmış bir mızrak fırlattı ve bunun peşinden askerleri hızla şehrin duvarlarına ilerlediler. Duvarların üzerindeki adamlarımız ise büyük bir cesaret ve kararlılıkla direnmeye devam etti. Sonra önden gelenler tıpkı bir taşın parçalanması gibi dağıldı, askerlerimiz scorpiolarını savurunca düşmanın birçoğu öldü. Diğerleri oklarla delindi, bazıları mızraklarla yere yıkıldı. Yer onların vücut parçalarıyla doldu, yaralananlar savaşarak çekilenlerle beraber gitti.” (Amm. Marc. XIX.2.1–16)

Gün sona erip gece olduğunda biz bu müthiş katliam için bir çare bulmaya çalışıyorduk. En sonunda, pek çok planı gözden geçirdikten sonra en emniyetli bulduğumuz planın sorunu çözeceğine karar verdik. Her mancınının karşısına dört scorpio yerleştirdik. Scorpiolar, düşman mancınıklarının yerleştirildiği yere dikkat edilerek hareket ettirilecekti (Bu büyük bir beceri isteyen bir işti⁶). Yine de bu korkunç günlerde görülen bir diğer kötülük de ilerlerken korkunç gürültüler çıkarıp askerlerimizin aklını karıştıran fillerdi. Şehri kuşatanların tüm ağırlığını ve her taraftan sert baskısını görmekteydik. (Düşmanın) kuşatma makineleri ve mancınıkları her yöne taşlar savurmaktaydı. Bizim scorpiolarımızın demir uçlu mızrakları mazgallı siperlerin arasından geçerek kulelerin eklemelerini kırdı ve mancınıklarını aşağı düşürdü böylece onların ön cephede saldıran askerlerinin büyük kısmı düşen enkazın altında kaldı kimi öldü kimi ise yaralandı.” (Amm. Marc. XIX.7.1–8)

“Sonraki günün ilk şafağıyla birlikte Chionitae Kralı Grumbates lorduna cesaretli hizmetini gösterebilmek için cesurca ilerleyerek duvarlara saldırdı. Ama becerikli gözcüler onların gelişini gördü, silahının menziline girinceye kadar bekledi, scorpiolar bir anda boşaltıldı ve Grumbates’in yanında ilerleyen oğlunun zırhını delerek yakışıklı oğlunu öldürdü.” (Amm. Marc. XIX.1.4–12)

Barutun etkin şekilde kullanıldığı M.S. 15. yüzyıla kadar mancınıklar temel kuşatma araçları ve orduların açık alanlarda birbirini toplu halde imha etmesine olanak sağlayan dönemin teknolojik makineleri olmuştur. Mancınıklar temelde sıkıştırılmış olan enerjinin bir anda serbest bırakılmasıyla çalışmaktadır. Ahşap, demir, hayvan tendonu ve ipler kullanılarak yapılan mancınıklar Antik Çağ’ın savaş canavarları olarak tanımlanmıştır.

⁶ Yazarın eki.

4. Kuşatma Kuleleri

Antik Çağ'ın en güçlü savunma aracı olan surları aşmak için şehirleri kuşatan ordular kuşatma kulelerini sıklıkla kullanmışlardır. Bilinen ilk kuşatma kulesi, M.Ö. 9. yüzyılda Asur İmparatorluğu döneminde kullanılmıştır (Healy, 2004: 22-23). Kuşatma kuleleri ordunun seferi sırasında yanında götürebileceği kadar küçük ve hızlı değildi. Bu sebepten dolayı kuşatılacak şehre veya kaleye varıldığında çevredeki ağaçlardan elde edilen ahşap malzeme kullanılarak yapılmıştır (Campbell, 2003b: 37-38; Sacks, 2005: 364; Campbell, 2006: 72-75). Ahşaptan yapılan kuşatma kulelerinin en zayıf noktası surlardan atılan alevli okların çıkarabileceği yangınlar olmuştur. Bunu engellemek için kuşatma kuleleri metal levhalar veya hayvan postları ile kaplanmıştır (Amm. Marc. XIX.7.1-8; Moore, 2004: 20-21). İlk dönemlerden itibaren tekerlekli olarak yapılan kuleler, insan veya hayvan gücüyle ilerletilerek surların üzerine asker çıkarılmaya çalışılmıştır. Şehirleri savunanlar ise kulelerin surlara yaklaşmasını engellemek için surların hemen önüne içi suyla doldurulmuş ve böylece tabanı yapışkan bir çamur haline gelmiş hendekler kazmışlardır (Wiggins, 2003: 9-10; Campbell, 2003b: 48-50).

Kuşatma kuleleri genellikle surların mesafesinden daha yüksek olacak şekilde inşa edilmiştir. Bu durum kulenin üzerinde bulunan okçuların surların içine ok atmasını sağlamıştır (Resim 5). Ayrıca kuşatma kulelerinin üstlerine yerleştirilen mancınıklar hem atış menzili artırmakta hem de surların üzerindeki askerleri direk hedef alabilmektedir (Amm. Marc. XIX.7.1-8). Roma silah ustaları kuşatma kulelerini katlar halinde inşa ederek hem yapının mukavemetini artırmış hem de her kata yerleşen askerlerin hızla en üst kata ulaşmasını sağlamışlardır.⁷ Romalı silah ustalarının bir diğer yeniliği ise en üst kattaki açılan köprüyle surların üzerine çıkmayı sağlayan sistem olmuştur (Kern, 1999: 300-309; Donnelly, 1998: 124-125). Hafif, uzun ve dayanıklı merdivenler de surları aşmak için kullanılmıştır. Fakat merdivenler kuşatma kuleleri ile kıyaslandığında oldukça ilkel kalmaktadır. Çünkü merdivenler surlara dayandığında geri atılabildi, merdivenlerden her seferde sadece tek bir asker surlara çıkabilirdi ve surların üzerinden gelen yağ, kan ve su merdivenleri kayganlaştırabiliyordu (Donnelly, 1998: 68-69; Johnston, 2011: 661-663).

Ammianus Marcellinus, Amida'yı kuşatan Sasanilerin inşa ettikleri kuşatma kuleleriyle şehir duvarlarına zarar verdikleri gibi surların üzerinde şehri savunan Roma askerlerinin pek çoğunun ölümüne sebep olduğunu anlatmıştır.

"(Sasaniler) kuleler inşa ederek, (saldırı mevzisini) yükseltmeye başladılar, demir kulelerin üstlerine ballistaları yerleştirerek şehir savunucularını (surların üzerindeki) siperlerinden sökmeyi amaçlıyorlardı."(Amm. Marc. XIX.5.1-8)

Yine de düşmanın demir kuleler üzerine inşa ettikleri mancınıkları bizim duvarlarımızın üzerindeki için oldukça korkunç kıyıma neden oldu. Çünkü onların mancınıklarının konumu bizimkilerden daha yüksekteydi. (Amm. Marc. XIX.5.1-8)

"(Ani Sasani saldırısına) oldukça şaşırдық ve ilk aklımıza gelen duvarlara dayanmış olan merdivenlerin olup olmadığını ve mazgallı siperlerin tutulmasını istedik. Böylece aramızda iş bölümü yaptık, hafif ballistaların beşi hareket ettirilerek kuleye karşı yerleştirildi ve hızlıca atıldığında iki adamı bile delebilecek olan tahta mızrakları (düşman askerlerinin üzerine) yağdırdık."(Amm. Marc. XIX.5.1-8)

Sasanilerin kuşatma kulelerinin üzerine inşa ettikleri Ballistalar ile Romalılara büyük zarar vermişlerdir. Ammianus Marcellinus'un demir kuleler olarak adlandırmasının sebebi kulelerin metal levhalarla kaplı olmasıdır. Ayrıca şehrin içine ulaşabilmek için kuşatma kuleleri surlardan daha uzun inşa edilmekteydi.

"Düşman piyadeleri ok atım mesafesine kadar yaklaştıkları zaman surların üzerindeki ballistalar tarafından vuruldular ve atılan oklara karşı onların kalkanları başarılı olamayınca adamlarımızın cesareti bir kat daha arttı. Buna rağmen düşmanın demir kuleler üzerine inşa ettikleri ballistaları

⁷ Her katta bekleyen askerler içerideki merdivenleri kullanarak hızla en üst kata oradan da köprüyle surların üzerine ulaşabilmektedirler.

duvarlarımızın üzerindeki askerler için korkunç kıyıma neden oldu. Çünkü onların ballistalarının konumu bizinkilerden daha yüksekteydi.” (Amm. Marc. XIX.7.1–8)

Kuşatma kuleleri 8–12 metre uzunluğunda inşa edildiğinden bu yüksekliğe dayanabilmesi için ağır keresteler kullanılmaktaydı. Yükseklik ile ağırlık birbirine tezat oluşturduğundan kule yükseldikçe ağırlaşmakta ve ahşap kalasların geçme yerleri daha yoğun baskı altında kalmaktaydı. Kuşatma kulelerinin en zayıf yeri olan geçme yerleri düşmanın daima ilk hedefi olmuştur.

“Bizim scorpiolarımızın demir uçlu mızrakları mazgallı siperlerin arasından geçerek kulelerin eklemelerini kırdı ve mancınıklarını aşağı düşürdü böylece onların ön cephede saldıran askerlerinin büyük kısmı düşen enkazın altında kaldı kimi öldü kimi ise yaralandı.” (Amm. Marc. XIX.7.1–8)

“Kuleler ve diğer kuşatma makineleri şehrin duvarlarına dayanınca Romalılar, onları ateşe verdi... Düşman, meydana gelen bütün gecikmelerin yanı sıra beklenilmeyen felakete öfkeleni ve dehşete düştü. Şimdi sahip oldukları tüm kuvvetlerle kuşatmayı sonlandırmayı planlıyorlardı... Hevesle yapılan hazırlıklar tamamlandı ve sabahyıldızı gibi parlayan çeşitli türdeki kuşatma aletleri ilerledi, bunların içinde demir kaplı kuleler de vardı.” (Amm. Marc. XIX.7.1–8)

5. Koçbaşı

Antik Çağ'ın yıkım makinesi sayılan koçbaşı ilk dönemlerde askerlerin taşıyarak kale duvarlarına ve kapılarına süratle çarptığı kütüklerden ibaretti. Helenistik ve Romalı silah ustaları koçbaşını bir kütük olmaktan çıkartarak onu salınarak elde ettiği potansiyel enerjiyi istenilen noktaya aktarabilen bir kuşatma makinesi haline getirmişlerdir (Irby, 2011: 164–166; Campbell, 2003b: 48). Zamanla mükemmelleştirilen koçbaşı, surların üzerinden atılacak taş, ok, yanar halde zift gibi saldırı silahlarına karşı askerleri korumak için metal levhalar ile kaplı bir çatıya sahip tekerlekleriyle hareket kazanan kuşatma makinesi haline getirilmiştir (Ward, 2009: 31–33; Humphrey, 2003: 565–566; Resim 7). Ammianus Marcellinus, II. Şapur'un 359 yılındaki Amida kuşatmasında koçbaşı kullanıp kullanmadığına dair bir bilgi vermemiştir. Amida'nin 502 yılında Cabades tarafından kuşatıldığında koçbaşının kullanıldığını Procopius, de Bellis eserinde belirtmiştir (Proc. de bel. I.7). Ayrıca Ammianus Marcellinus, II. Şapur'un Singara⁸ kentini kuşatması esnasında koçbaşını kullanarak şehir surlarına ait bir kuleyi yıktığını ve Sasani askerlerinin buradan kente girerek ele geçirdiğini anlatmıştır (Amm. Marc. XX.2).

6. Hendekler

Kale surlarının önüne açılmış ve bazılarının içi suyla doldurulmuş olan hendekler, Antik Çağ'da sıklıkla kullanılan savunma yöntemlerinden olmuştur. Hendekler, hızla saldıran düşman birliklerinin hızını kesmek, tekerlekli kuşatma kulelerini engellemek ve zeminle surların yüksekliği arasındaki mesafeyi artırmak amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca hendeklerin içi suyla doldurularak dibinin balçıklaşması ve böylece düşman askerlerinin rahat hareket edemeyip saplanıp kalmaları amaçlanmıştır (Erdkamp, 2007: 401–402; Johnson, 1983: 146; Campbell, 2004: 209). Amida kenti surları önünde de hendeklerin bulunduğunu Ammianus Marcellinus'dan öğrenmekteyiz.

“Bundan sonra kralın emriyle bütün savaşılar çağırıldı ve çekilmiş kılıçlarla dış dış bir savaş başladı. Muazzam kıyımdan ortaya çıkan kan, duvarların üzerinden akıyordu ve hendekler ölü askerlerin vücutlarıyla dolmuştu. Şimdi şehir düşman kuvvetleriyle doluyordu.” (Amm. Marc. XIX.8.1–12)

7. Hayvanlar

İnsanoğlu hayvanları evcilleştirip kendi yararına kullanmaya başladıktan sonra bu canlıların gücünü savaş meydanlarına da adapte etmeyi başarmıştır. Savaş meydanlarına ilk çıkan hayvan atlardı. Atlar Hitit, Mısır ve Asur gibi uygarlıklarda savaş arabalarını çekmekle görevlendirilmiştir. Büyük İskender dönemine kadar savaş arabaları ordular için vazgeçilmez olmuştur. Sonraki dönemlerde süvari sınıfının gelişmesi ile atlar 19. yüzyıla kadar savaş

⁸ Singara, Kuzey Mezopotamya'nın uç noktasında kuvvetli bir kale şehridir. Yeri henüz tam olarak tespit edilememiştir. Bkz. Amm. Marc. XX.2.

meydanlarında kalmayı başarmışlardır (Hamblin, 2006: 1–14; Chamberlin, 2006: 133–152; Hyland, 1990: 214–218). Savaşlarda atlardan sonra en fazla filler kullanılmıştır. Boyutlarının büyüklüğü ve bir arada hareket edince aşılmaz bir duvar gibi görünerek düşmana korku salan filler, özellikle açık alanda yapılan muharebelerde kullanılmıştır (Farrokh, 2006: 48; Rance, 2003: 365–372; Charles, 2007: 309–322; Ward, 2009: 32). Kuşatmalarda fillerin kullanılmasının bir avantajı olmamasına rağmen şehri savunanlara karşı gözdağı vermek için bu hayvanlar orduyla birlikte getirilmiştir.

“(II. Şapur) şehirde yaşayanlara ve savunucularına karşı büyük bir gösteri yapmak ve onları dehşet içinde bırakarak korkutmak için filleri çizgi halinde şehre doğru yürüttü.” (Amm. Marc. XIX.2.1–16)

“Yine de bu korkunç günlerde görülen bir diğer kötülük de ilerlerken korkunç gürültüler çıkarıp askerlerimizin aklını karıştıran fillerdirdi... kulelerin üzerindeki mancınklar aşağı düşürülünce onların ön cephedeki askerlerinin büyük kısmı düşen enkazın altında kaldı. Filler ise hızla geriye kaçınca aleollerle kuşatıldı. Ateş, önce kuyruklarına ardından da vücutlarına değmeye başlayınca sürücülerini onları kontrol edemez hale geldi.” (Amm. Marc. XIX.7.1–8)

8. Yapay Tepeler ve Rampalar

Kuşatmalarda surların yükseklik avantajını azaltarak hareketli kule, mancınk ve koçbaşı gibi kuşatma makinelerini surlara yaklaştırmak için yapay tepeler ve rampalar kullanılmıştır (Campbell, 2003b: 35; Meyer, 2012: 1-2). Surlara belirli bir mesafeden inşa edilmeye başlanan rampalar askerlerin taşıdığı yumuşak toprağın üst üste biriktirilerek sıkıştırılmasıyla yükselerek ilerlemekteydi. Rampaların genişliği aynı anda birkaç kuşatma makinesinin ilerlemesine olanak sağlayacak şekilde yapılmıştır. Rampanın yapılması esnasında toprak, taş ve moloz taşıyan askerleri surlardan atılan silahlardan korumak için üzeri deri ve metal levha kaplı ahşap tüneller veya koruma paravanları kullanılmıştır (Resim 6). Sonuçta surlara dayanan rampaları kullanan askerler kolaylıkla şehrin içine ilerleyebilmekteydi (Kern, 1999: 18–19; Hamblin, 2006: 228; Butcher, 2003: 57–58; Davies, 2006: 104). Yapay tepeler ise surların savunulara sağladığı avantajın bir benzerini saldıranlara sağlamaktaydı. Bu tepeler surlara en yakın noktada inşa edilerek surların ardına mancınk mermilerinin ve okların atılmasını sağlamaktadır (Amm. Marc. XIX.8.1–2; Proc. de bel. I.7).

“Şafak sökünce Kral, bize karşı içindeki gazap ve kızgınlıkla beraberindeki barbarları ayaklandırdı, (daha önce size anlattığım gibi⁹) yanmış olan kuşatma araçlarının yakınlarındaki, duvarlara yakın yüksek tepeler üzerinden saldırılarına başladılar ve içeride bizim adamlarımız güçlerinin yettiğince içinde buldukları zorlukları bir kenara bırakarak direnmeye başladılar..... Surların dışındaki yıkıntılar üzerine inşa edilen ve bir köprü gibi uzatılarak duvarlara dayanan düz bir alan inşa edildi. Bunu engellemek için bizim askerlerimiz çok mücadele vermelerine rağmen bazıları aşağı atıldı bazıları da savaşmaktan bitkin düştüğünden karşı koyamadı. Bu yüzden düşmana şehre girmek için bir pasaj açıldı.” (Amm. Marc. XIX.8.4–12)

9. Ok ve Yay

Üst Paleolitik dönemde avcılık amacıyla kullanılmaya başlayan ok ve yay, ateşli silahların kullanılmaya başlanmasına kadar savaş meydanlarının vazgeçilmezi olmuştur (Burke, 1971: 10–15; Hurley, 1975: 13). Antik Çağ’da insan gücüyle çalışan diğer tüm silahlardan daha uzun menzile sahip olan ok ve yay, ilk saldıranın savununun tesirinden uzaklaşmasını sağlamıştır. Antik Çağ ordularının bir bölümünü oluşturan okçu sınıfının sahip olduğu yayların teknolojisi zamanla geliştirilerek daha uzağa ve isabetle ok atmaları sağlanmıştır. Bu durum savaşların seyrini değiştirmiş ve ok ile yayı kuşatmalarda kullanılan en önemli silah haline getirmiştir. Kuşatmalarda ise surları savunanlar yüksekte olmanın avantajıyla ok ve yayı daha etkili kullanmışlardır (Heath, 1980: 39–43; Gabriel, 1991: 70–74; Burke, 1971: 34–39).

Roma ve Sasani ordularının önemli bir kısmını okçu sınıfı oluşturmaktaydı. Okçular savaşın gidişatını değiştirmesinin yanı sıra Crassus’un yenildiği Carrhae Savaşı’nda olduğu gibi savaşın sonucunu da belirleyici olabilmektedir (Plut. Life of Crassus, 28.1; Tac. ann. 2.16). Roma

⁹ Yazarın eki.

okçu sınıfı, piyade ve süvariler gibi ordunun asli unsurlarındandı. İmparatorluğun ilk döneminden itibaren okçular yaya veya atlı olabilmekteydi. Fakat yaya okçuların sayısı atlı olanlardan daima fazla olmuştur (Burke, 1971: 67; Southern, 1997: 119–120). M.S. 2. yüzyıldan itibaren Roma askerleri savaş meydanlarında daha etkin olabilmek için ok ve yayın yanı sıra kılıç ve mızrak da kullanmışlardır (Resim 9). Bu durum, Roma'nın düşmanı olan Parth ve Hun atlılarının düşmana uzak mesafeden saldırmaya ilk başladıklarında ok ve yay; düşmana yaklaşınca da kılıç ve mızrak kullanmalarıyla ortaya çıkmıştır (Bishop, 2005: 271; Wilcox, 2005: 12–20; Erdkamp, 2007: 260–262).

Parth ve Sasani okçularının silahları ve donanımları hakkında Antik yazarlar çok fazla bir bilgi vermemesine rağmen rölyefler ve grafitiler üzerindeki savaşçıların resmedilmesi ve arkeolojik veriler kısıtlı bilgi sunmaktadır. Sasani ordusunun asıl vurucu gücünü ağır zırhlı süvarilerle hafif okçu süvarileri oluşturmaktaydı. Okçu süvariler savaşın başlamasıyla düşmanı sürekli bir ok yağmuruyla yıpratmaya çalışırken, düşmanın ok menziline daha yakın hale gelmesiyle kılıç ve iki askeri yarıp geçebilecek sağlamlığa sahip mızraklarla savaşmaktaydı (Wiesehöfer, 2003: 214–217; Farrokh, 2006: 14; Nicolle, 1996: 21–22). İlk dönemlerde zırh kullanmayan okçular kemerle bağlanmış bir tunik ve uçları çizme içine sokulan geniş pantolonlar giymekteydi (Resim 8). M.S. I. yüzyıldan itibaren zırhlarla korunmaya başlayan bu okçu süvariler Romalılar tarafından "Clibanarii" olarak isimlendirilmiştir (Southern, 1996: 118; Sekunda, 2004: 18).

Düşmanların birbirine fiziksel olarak erişemediği kuşatmalar okçu sınıfının daha önem kazandığı savaş biçimlerinden biri olmuştur. Meydan savaşlarında hareket halindeki atlı okçular ön plandayken kuşatmalarda ise daha uzağa ve isabetli oklar atabilen yaya okçular tercih edilmiştir (Rawlinson, 2007: 189; Penrose, 2005: 258–259; Wilcox, 2005: 23). İki tarafta birbirinin atış menziline girmeden diğerine oklarını yetiştirmeye çalışmışlardır. Bu durum daha güçlü olan uzun yayların ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁰ Şehir veya kaleleri kuşatanlar surların ardında korunan askerleri hedef almak için aşırı ok atışları da yapmışlardır. Ok ve yay, gerek basitliği gerekse kişisel olarak kullanılabilmesinin verdiği avantajla ateşli silahların icadına kadar tüm savaşların vazgeçilmez silahı olmuştur (Southern, 1997: 54–57; Green, 2010: 68–70).

73 gün süren Amida kuşatması esnasında on binlerce okun atıldığı ve binlerce askerin öldüğü veya yaralandığı kesindir. Sasani ordusunda bulunan Chionitae, Geleni, Albani, Segestani gibi Orta Asya kökenli kavimlerin askerleri okçuluk konusunda büyük deneyime sahipti. Bu kavimler Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında savaşırken at üzerinde geriye ok atmak gibi askeri tekniklerde uzmanlaşmışlardı. Roma askerleri ise surların üzerindeki konumlarının avantajıyla, Sasani askerlerinin surlara yaklaşmasına izin vermemek için seri atışlar yapmışlardır.

"Gönderilen bu askerlerin bir bölümünü oluşturan comites sagittarii,¹¹ şehir surları üzerinde konuşlandırılmıştı."(Amm. Marc. XVIII.9.1–4)

"Sabah savaşın başlayacağını sinyali olan kırmızı pelerin gösterilince okçular sadaklarındaki tüm okları boşaltmaya başladı." (Amm. Marc. XIX.5.1–8)

¹⁰ At üzerinde kısa yaylar daha kullanışlı olmaktadır. Çünkü kısa yay hareket kabiliyetini sınırlamadığı gibi geri çekme mesafesini de kısaltmaktaydı.

¹¹ Korumacı okçular.

SONUÇ

Dönemlerinin süper gücü sayılan Roma ve Sasani İmparatorluklarının birbirinin kudretini sınıdığı Amida Kuşatması esnasında şehirde bulunan Ammianus Marcellinus, kuşatmanın her anına eserinde yer vermiştir. Sasanilerin şehre saldırısını oldukça canlı ve etkileyici şekilde anlatan Ammianus Marcellinus, iki tarafın kuşatma esnasında kullandığı silah ve makineler hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Roma ve Sasani İmparatorlukları kendi zamanlarının en gelişmiş silah teknolojisine sahiplerdi. Bu silah ve makine teknolojisinin büyük kısmını Kuzey Mezopotamya'nın kuzeyindeki Amida'nın egemenliği üzerindeki mücadelede ortaya koymuşlardır.

Günümüze kıyaslandığında daha fazla insan gücü ve cesaretin ortaya koyulduğu Antik Çağ savaşlarında saldırı taktiği, savunma stratejisi, askerlerin motivasyonu gibi faktörler zaferin kaderini belirlemiştir. Kuşatmalar ise bütün bu faktörlerin yanı sıra silah teknolojilerinin birbiriyle mukayese edildiği savaş türü olmuştur. Surlar ise şehri savunanların sahip olduğu en önemli silah olarak tanımlanabilir. Amida kenti ise Çin Seddi'nden sonra dünyanın en uzun, geniş ve sağlam tahkimatlarından biri kabul edilen surlara sahipti. 330 – 377 yılları arasında İmparator II. Constantinus tarafından inşa edilen ve sonrasında İmparatorlar Valentianus ve Justinianus dönemlerinde onarımları yapılan Amida surları en büyük sınavlarından birini II. Şapur'un 359 yılındaki kuşatması esnasında vermiştir.

Ammianus Marcellinus, şehir kuşatıldığında şehirdeki yedi lejyondaki askerlerin, çevreden kaçarak kente sığınanlar ve Amida kentinin yerli nüfusuyla birlikte kentte 120.000 kişinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu büyük nüfus kalabalığının içinde kuşatma esnasında işe yaramayan fakat ani bir saldırıyla Sasanilere büyük kayıplar verdiren ağır zırhlı piyadeler ve mancınk gibi savaş makinelerini ustaca kullanan lejyonerler de mevcuttu. Ammianus Marcellinus'un verdiği ilginç ayrıntılardan biri de bu kadar kalabalık insanın bir arada bulunmasından dolayı şehirde salgın bir hastalığın başlaması yağmurun yağmasıyla hastalığın

kesilmesidir. Özellikle uzun süren kuşatmalarda saldıranlar mancınıklarla şehre cesetler atarak hastalık yayılmasını sağlamaya çalıştıkları ilginç bir kuşatma taktiği geliştirmişlerdir.

Sümer, Asur ve Babil gibi uygarlıklarda ilk örneklerini gördüğümüz fakat Helenistik dönemde büyük teknolojik gelişme gösteren mancınıklar, Roma silah ustaları tarafından mükemmelleştirilmiştir. Romalı silah ustaları mancınıkları geliştirirken iki önemli nokta üzerinde durmuşlardır. Birincisi hafiflik olup mancınıkların kolayca taşınabilmesini ve düşmanın hareketlerine göre yer değiştirmesini sağlamıştır. Amida kuşatması esnasında surların üzerine yerleştirilen Scorpio'lar hem Sasani askerleri için büyük bir kabusu dönüşmüş, hem de kuşatma kulelerine büyük zararlar vermiştir. Romalılar, Sasanilerin saldırılarını yoğunlaştırdıkları bölgelere Scorpio'ları taşıyarak ellerindeki Scorpio sayısını sahip olduklarından fazla göstermeyi başarmışlardır. İkinci önemli gelişme mancınıkların menzillerinin artırılmasıydı. Özellikle aşırı atış yapabilen Onager'ların menzili artırılarak düşmanın surlardan daha uzakta beklemesi sağlandığı gibi askerlerin tahkimatlara ulaşana kadar geçen sürede daha fazla atış yapmayı sağlamışlardır.

Amida kuşatmasına gelinceye kadar yaklaşık 400 yıl boyunca savaştan Parht – Sasaniler ile Romalılar silah teknolojileri konusunda birbirlerinden oldukça etkilenmişlerdir. Amida'yı kuşatmaya gelen II. Şapur'un sahip olduğu mancınıklar da Romalıların sahip olduklarıyla aynı çalışma prensiplerine sahipti. Sasaniler, kuşatma esnasında ahşap kulelerinin üzerine yerleştirdikleri mancınıklarla Roma lejyonerlerine büyük kayıplar verdirmişlerdir. Mancınıkların kuşatma kulelerinin üzerine yerleştirilmeleri mancınıkların konumunun yükselmesine ve menzillerinin artmasına sebep olmuştur. Sasaniler sadece surların üzerinde bulunan lejyonerlere değil uzun mesafeli atışlarla şehirde yaşayanlara karşı da tehdit oluşturmaktaydı. Hatta mancınıklarla atılan, düştüğü yerde yangınlar çıkaran içi zift ve yanıcı madde dolu çömleri, şehirde büyük yıkıma neden olmuştur.

Surlara saldırıyı en fazla kolaylaştıran ve çok amaçlı kullanılan araç kuşatma kulesidir. Kuşatma kuleleri boyutunun büyüklüğü ve taşınmasının zorluğu nedeniyle orduyla birlikte götürülmemekte ve kuşatma yapılan bölgede inşa edilmekteydi. Birkaç katlı inşa edilen kuşatma kulelerinin en üst kısmında ya bir mancınık ya da surlara geçişi sağlayacak açılan bir köprü bulunmaktaydı. Amida'yı kuşatmaya gelen Sasaniler, de kuşatma kulelerini bölgeden elde ettikleri kerestelerle inşa etmiştir. Ahşaptan yapılan kuşatma kulelerinin en büyük düşmanı ateştir. Sasaniler, kulelerin dışını metal levha veya hayvan derileriyle kaplayarak ateşe dayanıklı hale getirmeye çalışmışlardır. Kuşatmalarda yüksekte bulunmak her zaman avantaj sağladığından Sasaniler, Amida kentinin surlarından daha yüksek olması için kulelerini 10 -12 metre yüksekliğinde inşa etmişlerdir. Hatta bazı kulelerin üzerine mancınıklar yerleştirmişlerdir. Fakat Sasaniler kuşatma kulelerini kullanmada başarı sağlayamamışlardır. Oldukça uzun inşa edilmeye çalışılan kuleler kendi ağırlıklarını taşımada zorlanmış ve Romalıların kulelerin birleşme noktalarına yaptıkları isabetli atışlarla kuleler yıkılmıştır.

Kuşatmaların vazgeçilmez araçlarından olan koçbaşının bu dönemde sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Fakat Ammianus Marcellinus, Amida kuşatmasında koçbaşının kullanıldığına dair bilgi vermemektedir. Koçbaşı, sadece kapılara karşı değil, direk surlara karşı da kullanılmaktaydı. Amida kentinin surları yaklaşık 5 metre kalınlığında olduğundan koçbaşıyla yıkmak imkânsız gözükmektedir. Amida surlarının doğusunda bulunan dere yatağı doğal bir hendek görevini görmekteydi. Kuzey, güney ve batı tarafları ise sonradan açılmış hendeklerle çevrilmiştir. Yaklaşık 6 metre genişliğinden 1.5-2 metre derinliğinde olduğu bilinen hendekler, saldıranların işini zorlaştırırken savunulara belirgin bir üstünlük sağlamıştır.

Kuşatma ve savaşlarda en fazla kullanılan silah ok ile yaydır. Antik Çağ'da ok ve yay, karşı karşıya gelmeden düşmanı saf dışı bırakmanın eşsiz yoluydu. Özellikle surlar ve hendeklerle birbirinden ayrılan düşmanların savaştığı kuşatmalarda sayısız ok kullanılmıştır. Sasaniler, ülkenin kuzeydeki bozkırlarda yaşayan Orta Asya kavimlerinden pek çok paralı askeri ordularına almışlardır. Bu askerler yay kullanımını konusunda bütün uluslardan daha ileri bir seviyedeydiler. Genellikle süvari olarak savaşa katılan bu askerler savaşın başında atları üzerinde yaylarını kullanarak düşmanı yıpratmakta, yakınlaşınca da kılıç veya mızrak ile savaşa devam etmekteydiler. At üzerinde ileri veya geriye ok atabilen bu askerler Sasani ordusunun vurucu gücünü oluşturmaktaydı. Romalılar da bu etkili savaş sisteminden etkilenmiş ve yay kullanan süvarilerden oluşan birlikler kurmuşlardır.

Kuşatmalarda saldıranlara en büyük avantajı yapay tepe ve rampalar sağlamıştır. Şehri savunanların yoğun saldırısı altında bu yapıları inşa etmek oldukça meşakkatli olmasına rağmen inşa edildikten sonra gerek mancınık gerekse ok atışları için platform olarak kullanıldığı gibi, surların üzerine erişmek için bir yol olarak da kullanılmaktaydı. Nitekim Amida kuşatmasını sonu da, yetmiş üç gün süren mücadele esnasında surların önünde biriken yıkıntı ve molozun üzerinde oluşan rampayı kullanan Sasanilerin şehre girmesiyle gelmiştir.

Amida kenti surları dönemiyle kıyaslandığında oldukça güçlü ve sağlam bir yapıydı. Ammianus Marcellinus'un anlatımına göre de şehirde yedi lejyonluk hatırı sayılır büyük bir askeri güç bulunmaktaydı. Ayrıca Roma lejyonerleri oldukça gelişmiş silah ve savaş makinelerine de sahiptiler. Yine Ammianus Marcellinus'un anlatımına göre Amida surlarının üzerinden bakıldığında postlarla kaplı Sasani süvarileri tepeler ve ovaları kaplayacak kadar büyük bir orduydü. Çağın bu iki büyük ordusu Amida surları önünde, yetmiş üç gün boyunca birbirini tüketmeye çalışmışlardır. Bu büyük mücadelede Sasanilere zaferi getiren ise kararlılık olmuştur. Yetmiş üç gün boyunca devam eden yıpratıcı savaşı dirayetle yöneten II. Şapur Kuzey Mezopotamya'nın en önemli kale şehri olan Amida'yı ele geçirmiştir.

Çalışmada Kullanılan Antik Kaynaklar

Amm.	Ammianus Marcellinus, <i>Rerum Gestarum Libri</i> , (Çev: J.C. Rolfe), London, 1963-1964. (Loeb).
Diod.	Diodorus Sicilius, <i>Bibliotheca</i> , (Çev: C. H. Oldfather), London, 1933-1967. (Loeb).
Plut.	Plutarkhos, <i>Bioi Paralleloi</i> , (Çev: B. Perin), London, 1959. (Loeb).
Pro. De. Bel.	Procopius, <i>De Bellis</i> , (Çev: H. B. Dewing), London, 1914. (Loeb).
Pro. De. Aed.	Procopius, <i>De Aedificiis</i> , (Çev: H. B. Dewing), London, 1949. (Loeb).
Pro. His. Arc.	Procopius, <i>Historia Arcana</i> , (Çev: H. B. Dewing), London, 1969. (Loeb).
Tac. <i>ann.</i>	Cornelius Tacitus, <i>Annales</i> , (Çev: C.H. Moore - J. Jackson), London, 1962. (Loeb).
Vitr.	Marcus Vitruvius Pollio, <i>de Architectura</i> , (Çev: Frank Granger), London, 1934. (Loeb)

KAYNAKÇA

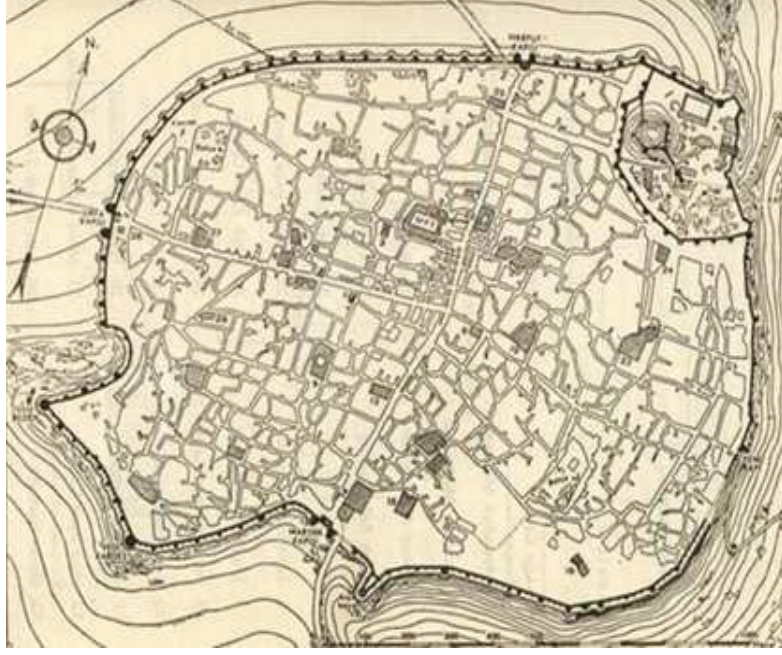
- Akurgal, Ekrem (1998). *Anadolu Kültür Tarihi*. Tübitak Yayınları.
- Astour, M.C. (1967). *Hellenosemitica: An Ethnic and Cultural Study in West Semitic Impact on Mycenaean Greece*. Brill Press.
- Ball, Warwick (2000). *Rome in the East: the Transformation of an Empire*. Routledge Publishing.
- Bishop, M. C. ve Coulston, J. C. (2005). *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*. Oxbow Books
- Boak, A.E. ve Sinnigen, W.G. (1965). *A History of Rome to 565 A.D.* Macmillan Press.
- Breeze, D. J. ve Dobson, B. (1976). *Hadrian's Wall*. Penguin Archaeology.
- Brosius, Maria (2006). *The Persians*. London: Routledge Press.
- Bunson, Matthew (2002). *Encyclopedia of the Roman Empire*. Facts on File Inc.
- Burgan, Michael (2010). *Empires of Ancient Persia*. Shoreline Press.

- Burgess, R. W. (1999). *Studies in Eusebian and Post-Eusebian Chronography*. Franz Steiner Verlag
- Burke, E. H. (1971). *The History of Archery*. Greenwood Press.
- Butcher, Kevin (2003). *Roman Syria and the Near East*. British Museum Press.
- Campbell, Duncan (2003). *Greek and Roman Artillery 399 BC-AD 363*. Osprey Publishing.
- Campbell, Duncan (2003). *Greek and Roman Siege Machinery 399 BC-AD 363*. Osprey Publishing.
- Campbell, Duncan (2004). *Greek And Roman Military Writers: Selected Readings*. Routledge Publishing.
- Campbell, Duncan (2006). *Siege Warfare in the Roman World: 146 Bc-ad 378*. Osprey Publishing
- Campbell, Duncan (2006). *Besieged: Siege Warfare in the Ancient World*. Osprey Publishing.
- Ceccarelli, M. ve Paipetis, S. A. (2010). "The Genius of Archimedes - 23 Centuries of Influence on Mathematics", *Science and Engineering*. University of Patras Press.
- Chahin, Mack (2001). *The Kingdom of Armenia: A History*. Curzon Press.
- Chamberlin, J. E. (2006). *Horse: How the Horse Has Shaped Civilizations*. Bluebridge Publishing.
- Charles, M. B. (2007). "The Rise of the Sassanian Elephant Corps: Elephants and the Later Roman Empire", *Iranica Antiqua* 42 301-346.
- Chrissantho, S. G. (2008). *Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome*. Praeger Publishing.
- Çambel, Halet (1973). "Southeast Anatolian Prehistoric Project and It's Significance for Culture History" *Belleten*, 38, 362-377.
- Daryaee, Touraj (2009). *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. I.B. Tauris.
- Davies, Gwyn (2006). *Roman Siege Works*. Tempus Publishing.
- Diñçol, Ali M. (2000). *Geç Hititler*. İstanbul: Görsel Anadolu Uygarıkları Ansiklopedisi, Görsel Yayınları.
- Dodgeon, M. H. ve Lieu, Samuel N.C. (2002). *The Roman Eastern frontier and the Persian Wars (AD 226-363) Part I*. Routledge Publishing.
- Donnelly, M. ve Diehl, D. (1998). *Siege: Castles at War*. Taylor Publishing.
- Edwell, Peter (2007). *Between Rome and Persia, The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra Under Roman Control*. Routledge Press.
- Erdkamp, Paul (2007). *A Companion to the Roman Army*. Blackwell Publishing.
- Farrokh, Kaveh (2006). *Sassanian Elite Cavalry AD 224-642*. Osprey Publishing.
- Farrokh, Kaveh (2007). *Shadows in the Desert: Ancient Persia at War*. Osprey Publishing.
- Feugère, Michel (2002). *Weapons of the Romans*. Tempus Publishing.
- Fields, Nic (2009). *Hadrian's Wall AD 122-410*. Osprey Publishing.
- Gabriel, R. A. ve Metz, K. R. (1991). *From Sumer to Rome: The Military Capabilities of Ancient Armies*. Greenwood Publishing.
- Gabriel, R. A. (2002). *The Great Armies of Antiquity*. Greenwood Publishing.
- Gibbon, Edward (1906). *The Decline and Fall of the Roman Empire*. Fred de Fau and Company.
- Goldsworthy, Adrian (2003). *The Complete Roman Army*. Thames and Hudson Publishing.
- Greatrex, G. ve Lieu Samuel N. C. (2002). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (363 – 630 AD.) Part II*. Routledge Publishing.
- Green, T. A. ve Svinth, J. R. (2010). *Martial arts of the world: An encyclopedia of history and innovation*. ABC-CLIO.
- Gregory, T. E. (2010). *A History of Byzantium*. Blackwell Publishing.
- Grousset René (1947). *Histoire de l'Arménie, des origines à 1071*. Payot Publishing.
- Gurstelle, William (2004). *The Art of the Catapult: Build Greek Ballistae, Roman Onagers, English Trebuchets, and More Ancient Artillery*. Chicago Review Press.
- Hamblin, W. J. (2006). *Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC: Holy Warriors at the Dawn of History*. Routledge Publishing.
- Hawkins, J.D. (1995). "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period" *Università di Roma: La Sapienza* 1995, 87 – 101.
- Healy, Mark (2004). *The Ancient Assyrians*. Osprey Publishing.
- Heath, E. G. (1980). *Archery: A Military History*. Osprey Publishing.
- Hitti, P. K. (2004). *History Of Syria: Including Lebanon And Paletsine*. First Gorgias Press.
- Hodge, H. G. (1958). *Roman Panorama: A Background for To-day*. Cambridge University Press.
- Honigsmann, B. E. (1935). *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 Nach Griechischen, Arabischen, syrischen und Armenischen Quellen*. Quellen Press.
- Humphrey, J. W. ve Oleson, J. P. (2003). *Greek and Roman Technology: A Sourcebook: Annotated Translations of Greek and Latin Texts and Documents*. Routledge Publishing.
- Hurley, Vic (1975). *Arrows Against Steel, The History of the Bow and How It Forever Changed Warfare*. Cerberus Books.
- Hyland, Ann (1990). *Equus: The Horse in the Roman World*. Yale University Press.
- Irby, G. L. ve Massie, P. T. (2011). *Greek Science of the Hellenistic Era: A Sourcebook*. Routledge Publishing.
- Johnson, Stephen (1983). *Late Roman Fortifications*. Batsford Publishing.
- Johnston, R. A. (2011). *All Things Medieval: An Encyclopedia of the Medieval World*. Abc- Clio Publishing.
- Kaşgarlı, M.A. (1984). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Kern, P. B. (1999). *Ancient Siege Warfare*. Indiana University Press.
- Landels, J. G. (1978). *Engineering in the Ancient World*. University of California Press.
- Lepper, F.A. (1948). *Trajan's Parthian War*. Oxford University Press.
- Lipinski, Edward (2000). *The Arameans: Their Ancient History, Culture, Religion*. Leuven Press.
- Mackay, C. S. (2004). *Ancient Rome: A Military and Political History*. Cambridge University Press
- Marsden, E. W. (1969). *Greek and Roman Artillery: Historical Development*. Clarendon Press.
- Meyer, Joseph (2012). "Roman Siege Machinery and the Siege of Masada" 2012 AHS Capstone Projects. Paper 14.

- Michael D. ve Bruce E. (2007). *Cities of the Middle East and North Africa; a historical encyclopedia*. Abc-Clio Publishing.
- Mieroop, M. V (1999). *The Ancient Mesopotamian City*. Oxford University Press
- Millar, Fergus (1993). *The Roman Near East 31 BC-AD 337*. Cambridge University Press.
- Moore, George (2004). *Ancient Rome: A Military and Political History*. Cambridge Press.
- Nicolle, David (1996). *Sassanian Armies: The Iranian Empire Early 3rd to Mid-7th Centuries AD*. Montvert Publishing.
- Nissen, H. J. 1972. *The City Wall of Uruk*. Duckworth Press.
- Özdoğan, Mehmet (1994). "Çayönü : 9 Bin Yıllık Bir Yerleşim Yerinde Onarım ve Açık hava Müzesi Denemesi", *Arredamento* 7-8, s. 91-97.
- Parker, Geoffrey (2008). *The Cambridge Illustrated History of Warfare*. Cambridge University Press
- Parla, C. "Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi", *Odtü Mfd, C.22, 1, 2005*, s. 57-78
- Payne-Gallwey, Ralph (2007). *The Crossbow: Its Military and Sporting History, Construction and Use*. Skyhorse Publishing.
- Penrose, Jane (2005). *Rome and Her Enemies: An Empire Created and Destroyed by War*. Osprey Publishing.
- Rance, Philip (2003). "Elephants in Warfare in Late Antiquity", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 43 355-384.
- Rawlinson, George (2007). *The Seven Great Monarchies of the Ancient Eastern World: History of the Sassanian or New Persian Empire*. Gorgias Press.
- Redgate, A.E. (1998). *The Armenians*. Blackwell Publishing.
- Rihll, T. E. (2007). *The Catapult: A History*. Westholme Publishing.
- Rossi, C. ve Russo, F. (2009). *Ancient Engineers' Inventions: Precursors of the Present*. Springer Publishing.
- Sacks, D. ve Brody, L. R. (2005). *Encyclopedia of the Ancient Greek World*. Oxford University Press.
- Sampson, G. C. (2008). *The Defeat of Rome: Crassus, Carrhae and the Invasion of the East*. Pen and Sword Books.
- Sanders, N. K. (1978). *The Sea Peoples*. Thames and Hudson Books.
- Sekunda, Nicholas (2004). *The Persian Army 560-330 BC*. Osprey Publishing.
- Southern, P. ve Dixon, K. R. (1996). *The Late Roman Army*. Batsford Publishing.
- Southern, P. ve Dixon, K. R. (1997). *The Roman Cavalry*. Routledge Publishing.
- Southern, Pat (2001). *The Roman Empire from Severus to Constantine*. Routledge Publishing.
- Southern, Pat (2007). *The Roman Army: A Social and Institutional History*. Oxford University Press.
- Sykes, P.M. (2004). *History of Persia*. Routledge Press.
- Tunis. Edwin (1999). *Weapons: A Pictorial History*. The World Publishing.
- Ussher, James (2003). *The Annals of the World*. Master Books.
- Wachsmann, Shelley (1981). "The Ships of the Sea Peoples" *International Journal of Nautical Archaeology*, 10, 187 - 220.
- Ward, S. R. (2009). *Immortal: A Military History of Iran and Its Armed Forces*. Georgetown University Press.
- Whitby, Michael (2009). *Rome at War Ad 293-696*. Routledge Publishing.
- Whitehorn, J. N. (1946). "The Catapult and the Ballista, Greece & Rome", *Cambridge Journals* 15, 49 – 60.
- Whittaker, C. R. (2004). *Rome and its Frontiers: The Dynamics of Empire*. Routledge Press.
- Wiesehöfer, Josef (2003). *Antik Pers Tarihi (Das antike Persien)*. (Çev: Mehmet Ali İnci) Telos Yayınları.
- Wiggins, Kenneth (2003). *Siege Mines and Underground Warfare*. Shire Publishing.
- Wilcox, Peter (2005). *Rome's Enemies: Parthians and Sassanid Persians*. Osprey Publishing.
- Wilkins, Alan (2003). *Roman Artillery*. Shire Publishing.
- Williams, Stephen (2000). *Diocletian and the Roman Recovery*. Routledge Publishing.

Resimler ve Haritalar Listesi

Harita 1	http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/diyarbakir_kalesi.html
Resim 1	http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/diyarbakir_kalesi.html
Resim 2	Tunis 1999: 33
Resim 3	Tunis 1999: 33
Resim 4	Tunis 1999: 32
Resim 5	Meyer 2012: 10
Resim 6	Meyer 2012: 9
Resim 7	Parker 2008: 73
Resim 8	http://www.radpour.com/sassanian-elite-cavalry-4-horn-sassanian-roman-saddle
Resim 9	http://froggywoggy11.deviantart.com/art/Roman-Archer-close-179455930
Resim 10	http://thelosttreasurechest.wordpress.com/2011/07/28/historical-warrior-illustration-series-part-xv/persian-siege-of-amida-359-ad/

Harita 1: Amida Surları Planı

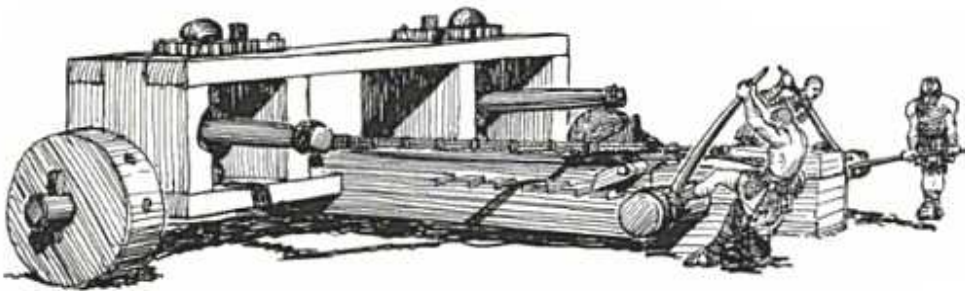

Resim 1: Amida Surları

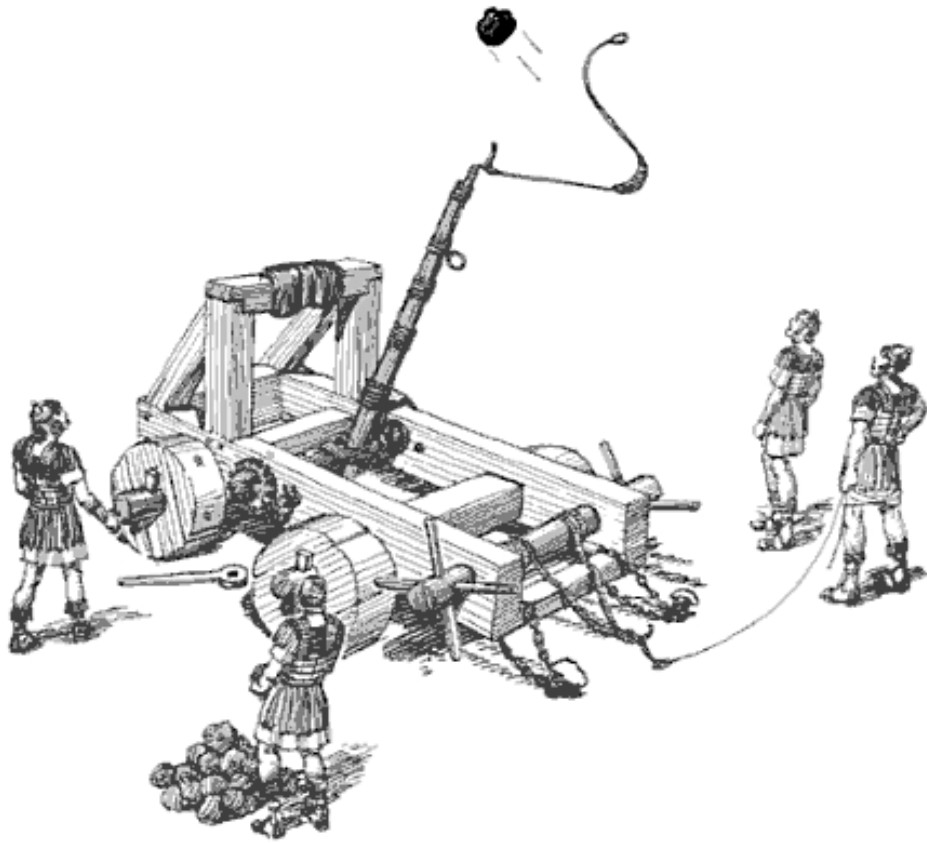

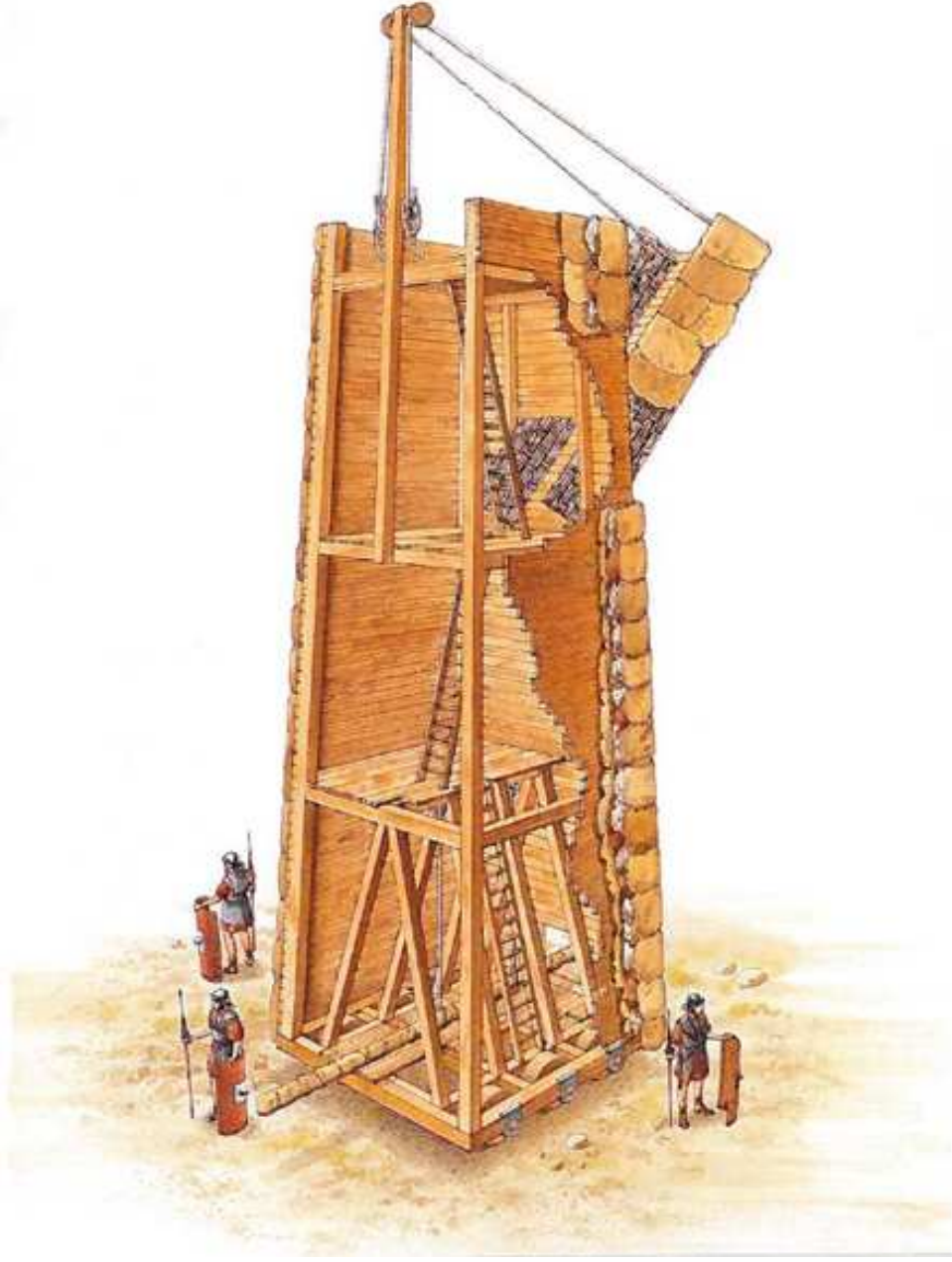
Resim 2: Ballista

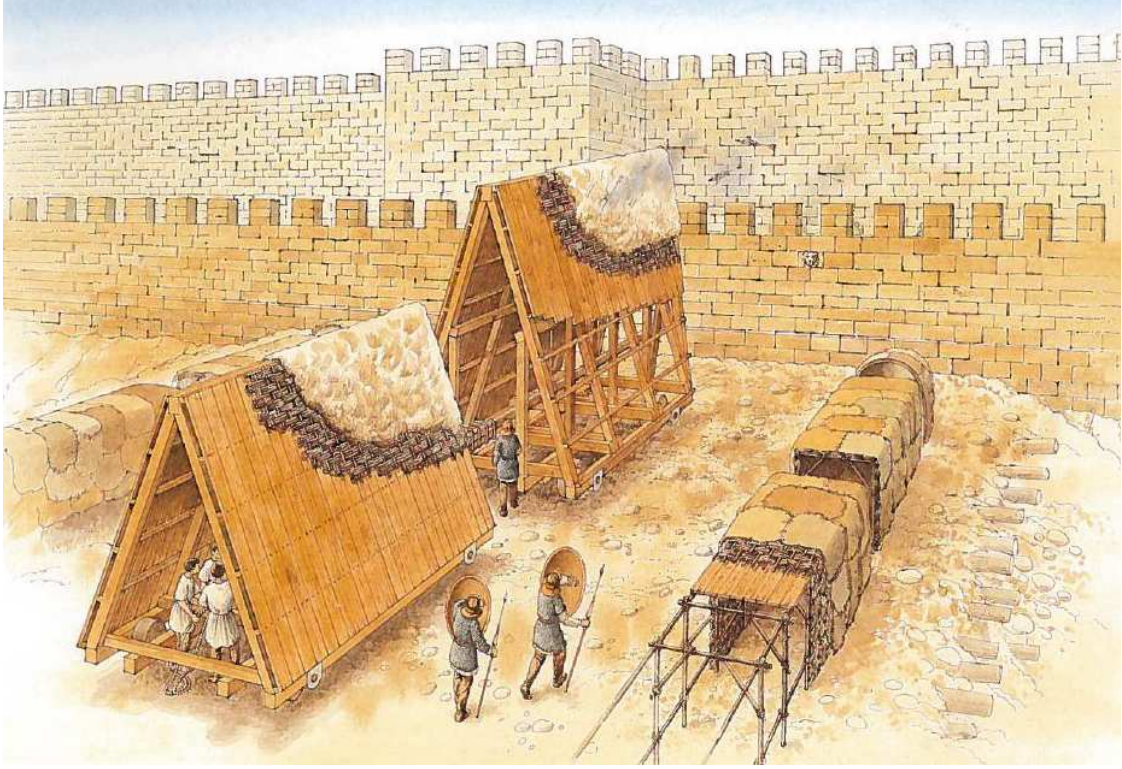
Resim 3: Ballista

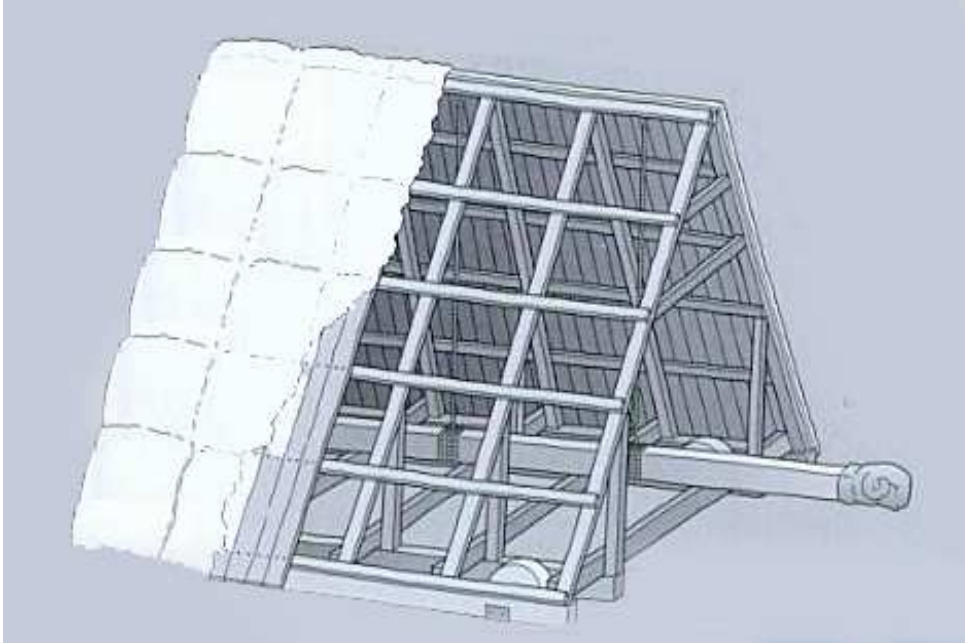
Resim 4: Onager

Resim 5: Kuşatma Kulesi

Resim 6: Rampaların yapımı ve yapım esnasında askerlerin korunması

Resim 7: Koçbaşı

Resim 8: Sasani Okçu S varisi

Resim 9: Roma Okçusu

Resim 10: Amida Kuşatmasının Canlandırılması